

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУДОВИХ ПРОЦЕДУР В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF COURT PROCEDURES IN ADMINISTRATIVE JURISDICTION

Льчишин Н.В., к.ю.н., суддя

Восьмого апеляційного адміністративного суду

ORCID: 0000-0002-0435-6480

Встановлено, що в аспекті реалізації окремих судових процедур в адміністративному судочинстві мають бути застосовані принципи, притаманні лише окремій стадії або ж етапу адміністративного процесу. Іншими словами, перелік принципів судових процедур в адміністративному судочинстві буде доволі значним, з огляду на що їх аналіз доречно здійснити шляхом їх віднесення до певної видової групи: загальноправові принципи; міжгалузеві принципи; галузеві принципи. Наголошено, що принципи відіграють вирішальне значення в контексті побудови відповідної діяльності, адже їх недотримання ставить нанівець її результати. Надано ґрунтовну характеристику 1) загальноправові принципи (верховенство права; врахування судової практики Європейського суду з прав людини; законність; рівність усіх учасників перед законом і судом); 2) міжгалузеві принципи (гласність; відкритість інформації; змагальність; диспозитивність; обов'язковість судових рішень; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення; забезпечення права на перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами; розумність строків; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судові рішення; мова здійснення адміністративного судочинства; забезпечення правничої допомоги); 3) галузеві принципи (офіційне з'ясування всіх обставин справи; презумпція вини суб'єкта владних повноважень). Надано ґрунтовну характеристику принципам судових процедур в адміністративному судочинстві, що дозволило сформулювати пропозиції щодо внесення змін та доповнень до КАС України. Зроблено висновок, що під принципами судових процедур в адміністративному судочинстві слід розуміти сукупність нормативно закріплених керівних засад, на основі яких реалізуються як у цілому судові процедури в адміністративному судочинстві, так і окремі з них на відповідних стадіях та етапах адміністративного процесу з метою захисту адміністративними судами прав, свобод та інтересів особи в межах публічно-правових відносин.

Ключові слова: адміністративне судочинство, судові процедури, принципи, класифікація, адміністративний процес

It has been established that in the aspect of the implementation of individual court procedures in administrative proceedings, the principles inherent only to a separate stage or stage of the administrative process must be applied. In other words, the list of principles of judicial procedures in administrative proceedings will be quite significant, given that their analysis should be carried out by assigning them to a certain type of group: general legal principles; interdisciplinary principles; industry principles. It is emphasized that the principles play a decisive role in the context of the construction of the relevant activity, because their non-observance nullifies its results. A thorough description is given of 1) general legal principles (rule of law; taking into account the judicial practice of the European Court of Human Rights; legality; equality of all participants before the law and the court); 2) cross-industry principles (publicity; openness of information; competition; dispositiveness; bindingness of court decisions; provision of the right to appellate review of the case; provision of the right to cassation appeal of the court decision; provision of the right to review court decisions in newly discovered or exceptional circumstances; reasonableness of terms; inadmissibility of abuse of procedural rights; reimbursement of court costs of individuals and legal entities in whose favor a court decision has been passed; language of administrative proceedings; provision of legal aid); 3) branch principles (official investigation of all the circumstances of the case; presumption of guilt of the subject of authority). A thorough description of the principles of judicial procedures in administrative proceedings was provided, which allowed for the formulation of proposals for amendments and additions to the Civil Procedure Code of Ukraine. It was concluded that the principles of judicial procedures in administrative proceedings should be understood as a set of normatively established guidelines, on the basis of which judicial procedures in administrative proceedings are implemented in general, as well as some of them at the appropriate stages and stages of the administrative process in order to protect the rights of the administrative courts, freedoms and interests of a person within the framework of public legal relations.

Key words: administrative proceedings, court procedures, principles, classification, administrative process.

Актуальність теми. Однією з найважливіших умов ефективного функціонування відповідної інституції є чітко визначені та вірно сформовані завдання, які ставляться перед нею уповноваженою особою, суспільством у цілому. На значенні завдань, що здійснюються в межах відповідних суспільних відносин, реалізуються державними органами та їх посадовими особами, неодноразово наголошувалося ученими-правознавцями незалежно від сфери їх наукових інтересів. Як слідує з вищенаведеного, сформульовані належним чином завдання як судових процедур у межах адміністративного судочинства взагалі, так і на окремих його стадіях та етапах є найважливішим аспектом ефективного захисту прав, свобод й інтересів особи в межах публічно-правових відносин. При цьому такі завдання судових процедур в адміністративному судочинстві в цілому мають реалізовуватися з урахуванням і на основі чітко сформованого підґрунтя, певних нормативно закріплених засад функціонування даного різновиду судочинства.

Вклад основного матеріалу. Задля позначення таких засад вчені-правознавці, в більшості випадків, використовують категорію «принципи», розкриваючи її сутність

як певної керівної ідеї або ж першооснови відповідної діяльності. Так, у сучасній українській мові дана категорія використовується в значенні: основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [1, с. 1125]. В юридичній енциклопедичній літературі під принципом розуміють; основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього та міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації; внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності. При цьому на сторінках фахової літератури наголошують на тому, що принципу притаманна властивість абстрактного відображення закономірностей соціальної дійсності, що зумовлює їх особливу роль у структурі широкого кола явищ. Принцип є джерелом багатьох явищ або висновків, що відносяться

до нього, як дія до причини або як наслідки до підстави [2, с. 110-111]. Учені-правознавці, розкриваючи сутність категорії «принцип», беруть за основу наведені вище підходи, при цьому акцентують увагу на її нормативно-правовій складовій.

Наприклад, на думку Д.А. Шевченко, під принципом слід розуміти систему нормативно закріплених стійких і постійних ідей, що мають об'єктивно-суб'єктивний, фундаментальний та основний характер, що відображають сутність права [3, с. 1015]. Доволі цікаву позицію з приводу розуміння сутності категорії «принцип» висловлює О.Ф. Скакун, яка зауважує, що принципи права слід представляти як об'єктивні властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. При цьому вчена наголошує на тому, що поглибленому розумінню сутності даної категорії має сприяти характеристика її ознак, серед яких вона називає наступні: розчиняються в безлічі норм, пронизуючи всю правову матерію, виводяться із неї; мають вищий рівень абстрагованості від регульованих відносин, звільнені від конкретики та подробиць; є стрижнем усієї системи права, додають праву логічності, послідовності, збалансованості; є позитивним зобов'язанням і як таке набувають якостей особливого рівня права, що постає над рівнем норм, визначають їх ціннісну орієнтацію (спрямованість); виступають як загальне мірило поведінки, не вказуючи права та обов'язки; виступають відправним началом при вирішенні конкретних юридичних справ, особливо при застосуванні аналогії закону в разі наявності прогалин у законодавстві; не мають способів регулювання, їх провідним елементом є повинність (те, що повинно бути), яка безпосередньо відображає існуючу в конкретному суспільстві систему цінностей та обґрунтовується нею [4, с. 221-222].

Отже, як слідує з аналізу вищенаведених позицій, принципи відіграють вирішальне значення в контексті побудови відповідної діяльності, адже їх недотримання ставить нанівець її результати. У контексті аналізу принципів судових процедур в адміністративному судочинстві, окрему увагу слід приділяти їх нормативно-правовій фіксації, адже мова йде про правові інститути, функціонування яких має бути здійснено на відповідній законодавчій основі, про що свідчить й сенс окремих з таких принципів. А тому під принципами судових процедур в адміністративному судочинстві пропонуємо розуміти сукупність нормативно закріплених керівних засад, на основі яких реалізуються як у цілому судові процедури в адміністративному судочинстві, так і окремі з них на відповідних стадіях та етапах адміністративного процесу з метою захисту адміністративними судами прав, свобод та інтересів особи в межах публічно-правових відносин.

На відміну від актуальної, в редакції КАС України до 3 жовтня 2017 року окремою нормою (ст. 7) було чітко визначено вичерпний перелік принципів адміністративного судочинства, який повністю міг би бути застосований й у контексті здійснення судових процедур у його межах. На сьогодні ж такі принципи визначено в ч. 3 ст. 2 КАС України та їх перелік було розширено з 7 до 10. І, як свідчить аналіз зазначеної норми, деякі з основних принципів у ній не вказані, окремі було розділено, а також додано декілька нових принципів, про які в редакції КАС України 2017 року мова не йшла. Разом із тим, і на сьогодні вказаний перелік принципів залишається неповним, у зв'язку з чим відповідних змін потребує процесуальне законодавство. Як цілком слушно із цього приводу зауважують науковці, на сьогодні існує чимала кількість принципів адміністративного судочинства: закріплені в положеннях процесуального законодавства; сформовані в результаті судової практики; пов'язані з діяльністю державних орга-

нів взагалі; тощо [5, с. 166]. Більш того, в аспекті застосування окремих судових процедур в адміністративному судочинстві мають бути застосовані принципи, притаманні лише окремій стадії або ж етапу адміністративного процесу. Іншими словами, перелік принципів судових процедур в адміністративному судочинстві буде доволі значним, з огляду на що їх аналіз доречно здійснити шляхом їх віднесення до певної видової групи.

Так, у першу чергу, мова має йти про так звані загальноправові принципи адміністративного судочинства, дія яких безумовно буде поширюватися й на реалізацію усіх без виключення судових процедур у його межах, про що свідчить аналіз їх сенсу. Серед таких принципів в контексті аналізу приписів процесуального законодавства (ч. 3 ст. 2 КАС України) слід назвати верховенство права та рівність усіх учасників перед законом і судом.

Сутність принципу верховенства права розкрито в ст. 6 КАС України, згідно з якою суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [6]. Даний правовий принцип зафіксовано на рівні Конституції України, однак законодавець обмежився лише згадкою про нього в ст. 8, вказавши, що в Україні визнається й діє принцип верховенства права. Більш детально даний загальноправовий принцип було охарактеризовано в рішенні Конституційного Суду України, який зазначив, що «верховенство права являє собою панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення в правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства» [7].

Як слідує з аналізу ч. 2 ст. 6 КАС України, окремою складовою принципу верховенства права в адміністративному судочинстві є урахування судової практики Європейського суду з прав людини [6]. Разом із тим, на нашу думку, урахування такої практики слід розглядати як окремий загальноправовий принцип судових процедур в адміністративному судочинстві. Така позиція обґрунтована приписами Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, який, як зазначено в його преамбулі, регулює відносини, що виникають у зв'язку: з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство й адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України [8]. Аналіз вказаних позицій свідчить, що врахування судової практики Європейського суду з прав людини, безумовно, пов'язано із реалізацією принципу верховенства права під час здійснення судових процедур в адміністративному судочинстві. Разом із тим мова йде лише про їх тісний взаємозв'язок, що характерно для всіх загальноправових принципів, а не про їх тотожність.

В якості одного з основоположних загальноправових принципів функціонування будь-якої легітимної інституції слід розглядати принцип законності. Науковці відмічають те, що «сам по собі термін «законність» є похідним від терміна «закон» і, будучи комплексним поняттям, охоплює всі сторони життя права – від його ролі в створенні

закону до реалізації його норм в юридичній практиці. Законність відображає правовий характер організації суспільно-політичного життя, органічний зв'язок права і влади, права і держави, права і суспільства. Принцип законності притаманний лише демократичним державам, оскільки він є антиподом сваволі та беззаконня, припускає пов'язаність всіх органів держави правовими нормами, дії в їх рамках і в ім'я їх реалізації» [9, с. 445-445]. Наведене свідчить про високу роль принципу законності, його першорядність в аспекті функціонування всіх державних інституцій, й, як наслідок, необхідність його застосування під час реалізації судових процедур в адміністративному судочинстві.

Разом із тим, як свідчить аналіз ч. 3 ст. 2 КАС України, законність серед переліку принципів адміністративного судочинства відсутня. При цьому в редакції КАС України 2017 року даний принцип було закріплено в п. 2 ч. 1 ст. 7, а його зміст розкрито в окремій нормі вказаного нормативно-правового акта – ст. 9. Аналіз останньої, зокрема її порівняння зі ст. 7 (джерела права, які застосовуються судом) чинної редакції КАС України, свідчить про те, що їх зміст є схожим, оскільки в обидвох мова фактично йде про особливості застосування національного законодавства з урахуванням юридичної сили окремо взятого нормативно-правового акта. Зокрема, відповідно до ст. 7 КАС України суд вирішує справи відповідно до Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Суд застосовує інші правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією та законами України [6]. З огляду на це ст. 7 КАС України має змінити назву з «Джерела права, які застосовуються судом» на «Законність». У свою чергу, ч. 3 ст. 2 КАС України має бути доповнена новим пунктом, який би закріплював принцип законності на рівні з іншими принципами адміністративного судочинства.

Наступним загальноправовим принципом реалізації судових процедур в адміністративному судочинстві є рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Розглядаючи даний принцип в контексті здійснення судових процедур в адміністративному судочинстві, слід зазначити, що рівність є одним з основоположних принципів конституційно-правового статусу людини та громадянина, оскільки він передбачений конституціями та законами більшості країн і міжнародно-правовими актами [2, с. 329].

При цьому слід підкреслити, що рівність при реалізації судових процедур в адміністративному судочинстві не слід розглядати як абсолютну рівність можливостей усіх суб'єктів адміністративних процесуальних відносин. Зокрема, як цілком слушно висловлюється Л.Б. Ісмаїлова, «принцип рівності слід сприймати як необхідну фікцію, яка буквально не може сприйматися ні законодавцем, ні тими, на кого спрямована ця рівність. Рівність є загальним поняттям, яке в якості принципу повинно розглядатися не як рівність статусу суб'єкта правовідносин, а рівність можливостей здійснення їм законних прав і виконання своїх обов'язків» [10, с. 22]. Саме з такої позиції принцип рівності об'єктивізовано як в приписах Конституції України, так і положеннях процесуального законодавства. Зокрема, розкриваючи сутність принципу рівності учасників судового процесу перед законом і судом, законодавець фактично цитує приписи ст. 24 Конституції України, вказуючи в ст. 8 КАС України, що не може бути привілеїв чи обмежень прав учасників судового процесу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [6]. З огляду на що, такий загальноправовий принцип судових процедур в адміністративному судочинстві як рівність учасників судового процесу перед

законном і судом передбачає не рівність їх можливостей, а недопущення з боку суб'єктів адміністративних процесуальних відносин проявів дискримінації по відношенню до інших суб'єктів таких відносин за певними ознаками.

Інша група принципів судових процедур в адміністративному судочинстві представлена міжгалузевими принципами, які розповсюджуються на всі процесуальні відносини, що мають місце в межах відповідного судового процесу – кримінального, адміністративного, цивільного, господарського, тощо. Зокрема, як цілком слушно зауважує О.Я. Лаврів, «міжгалузеві принципи є керівними положеннями, які закріплені в нормах права чи виводяться із них і відображають сутність суспільних відносин, що входять до предмета не однієї, а декількох споріднених галузей права. У кожній окремій галузі права вони набувають своєї специфіки» [11, с. 63]. До таких принципів, на нашу думку, слід віднести принцип гласності та відкритості судового процесу, який зафіксовано в п. 3 ч. 3 ст. 2 КАС України.

Варто зазначити, що науковці принцип гласності розглядають окремо від принципу відкритості, що ми повністю підтримуємо. Це обумовлено й приписами Конституції України, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 129 якої однією з основних з основних засад судочинства є гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами [12]. Сутність принципу гласності законодавець розкриває в окремій нормі процесуального законодавства, однак використовуючи категорію «відкритість». Зокрема, відповідно до приписів ст. 10 КАС України розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито, крім законодавчо визначених випадків. Будь-яка особа має право бути присутньою у відкритому судовому засіданні. Від особи, яка бажає бути присутньою у судовому засіданні, забороняється вимагати будь-які документи, крім документа, що посвідчує особу. Якщо судове рішення оголошується прилюдно, учасники справи, інші особи, присутні у залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відеозапис, транслонування проголошення рішення по радіо і телебаченню, в мережі Інтернет [6].

Що стосується принципу відкритості, то він, будучи похідним від вищерозглянутого принципу, стосується відкритості інформації. Відкритість, наголошують на сторінках фахової літератури, є лише однією зі складових принципів гласності – важливим елементом засад гласності судочинства є також прилюдного (публічного) проголошення рішення в усіх випадках [13]. І хоча законодавець, називаючи принципи адміністративного судочинства, використовує єдину конструкцію «гласність і відкритість», сутність відкритості розкриває в окремій нормі. Так, відповідно до ст. 11 (відкритість інформації щодо справи) КАС України ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа, яка не є учасником справи, має право на доступ до судових рішень у порядку, встановленому законом [6]. З огляду на що корегувань потребують приписи ч. 3 ст. 2 КАС України в частині розгляду принципів гласності та відкритості судового процесу як окремих принципів адміністративного судочинства, що розповсюджують свою дію й під час реалізації судових процедур у його межах.

Також як єдиний принцип адміністративного судочинства законодавець розглядає принцип змагальності сторін, диспозитивності та офіційного з'ясування всіх обставин у справі. На нашу думку, мова має йти про три, хоч і тісно пов'язані, проте окремі принципи судових процедур в адміністративному судочинстві. Як цілком слушно зауважує К.М. Біда, змагальність – це з'ясування в суді

взаємовідносин сторін за допомогою обміну доказами, закріплених в процесуальну форму. Докази відносяться виключно до фактичної сторони спору, займають центральне місце під час його розгляду та вирішення. Також, підкреслює науковець, змагальність, крім надання матеріалів і доказів, включає в себе усну та письмову полеміку сторін у суді [14, с. 60].

Диспозитивність ж передбачає можливість суб'єктів самостійно впорядковувати (регулювати) свої відносини, діяти на власний розсуд, із кількох запропонованих законом або договором варіантів поведінки обирати оптимальний із погляду власних інтересів [15, с. 61]. Тобто якщо принцип змагальності передбачає реалізацію судових процедур в адміністративному судочинстві в процесі здійснення доказування та подальшої пізнавальної діяльності суду, то диспозитивність характеризується можливістю діяти учасникам судового процесу на власний розсуд, обирати необхідний тип поведінки, вільно використовувати надані їм права.

Що ж стосується офіційного з'ясування всіх обставин справи, тут взагалі мова йде не про діяльність учасників судового процесу, а діяльність безпосередньо суду. Відповідно до ч. 4 ст. 9 КАС України суд вживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, в тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи [6]. Деякі з науковців цілком справедливо даний принцип розглядають в якості галузевого, тобто такого, що властивий виключно адміністративному судочинству. В якості ще одного галузевого принципу наводиться принцип презумпції вини суб'єкта владних повноважень [16, с. 83], що обумовлено приписами ч. 2 ст. 77 КАС України, відповідно до якої в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача. Суб'єкт владних повноважень повинен подати суду всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази у справі [6]. Таке ж правило застосовується й до адміністративних справ, по відношенню до яких процесуальним законодавством передбачено особливості їх розгляду та вирішення. Наприклад, в ч. 3 ст. 77 КАС України вказано, що в адміністративних справах обов'язок доказування шкоди, заподіяної протиправними (незаконними) індивідуальними актами Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішеннями Кабінету Міністрів України, покладається на позивача [6].

Наведене свідчить, що змагальність і диспозитивність, а також офіційне з'ясування всіх обставин справи слід розглядати як самостійні принципи судових процедур в адміністративному судочинстві. При цьому останній є галузевим, притаманним виключно адміністративному судочинству принципом. В якості ще одного галузевого принципу судових процедур в адміністративному судочинстві слід розглядати презумпцію вини суб'єкта владних повноважень, що обумовлено приписами процесуального законодавства щодо обов'язку його доказування в межах розгляду та вирішення відповідних категорій адміністративних справ. Слід відмітити, що вказаний принцип взагалі не наведений в переліку основоположних принципів адміністративного судочинства. З огляду на що ч. 3 ст. 2 КАС України має бути змінена як у частині відокремлення принципів змагальності, диспозитивності й офіційного з'ясування всіх обставин справи, так і включення до переліку принципів адміністративного судочинства презумпції вини суб'єкта владних повноважень.

Наступним принципом судових процедур в адміністративному судочинстві є обов'язковість судових рішень. Даний принцип слід розглядати як міжгалузевий, оскільки

його дія поширюється на всі різновиди судочинства. Це обумовлено тим, що судові рішення, яким закінчується розгляд справи, є найважливішим актом судової влади. Воно виноситься іменем України незалежно від того, до якого рівня судової системи або юрисдикції належить суд і в якому складі суддів (одноособово чи колегіально) розглянуто справу. Принцип обов'язковості судових рішень, що набрали законної сили, надає їм властивості закону в справі, в якій вони постановлені. Тому вони обов'язкові для виконання на території України всіма фізичними й юридичними особами, яких ці рішення стосуються [17, с. 67]. З огляду на що можна стверджувати, що принцип обов'язковості судових рішень при здійсненні судових процедур в адміністративному судочинстві є однією з найважливіших гарантій реалізації завдань як у цілому даного різновиду судочинства, так і його завершальної стадії.

Наступна група міжгалузевих принципів судових процедур в адміністративному судочинстві представлена тими, чия дія спрямована на забезпечення права особи на перегляд судових рішень. Як слідує з аналізу приписів ч. 3 ст. 2 КАС України, такими принципами є забезпечення права на апеляційний перегляд справи, а також забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом [6]. Якщо ж проаналізувати положення Розділу III «Перегляд судових рішень» КАС України, можна дійти висновку, що такий перегляд, окрім власне апеляційного та касаційного оскарження, може бути здійснено за нововиявленими або виключними обставинами. Зокрема, як встановлено в ч. 1 ст. 361 КАС України, судові рішення, яким закінчено розгляд справи і яке набрало законної сили, може бути переглянуто за нововиявленими або виключними обставинами [6]. З огляду на що вважаємо, що принцип забезпечення права на перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами має бути включений до переліку принципів адміністративного судочинства, що закріплені в ч. 3 ст. 2 КАС України.

Ще одним міжгалузевим принципом судових процедур в адміністративному судочинстві слід вважати принцип розумності строків. Даний принцип отримав своє відображення в практиці розгляду справ Європейським судом з прав людини, яким сформульовано такі критерії відносно його застосування: складність справи; поведінка заявника; поведінка національної (публічної) влади; важливість предмета розгляду для заявника. Також, як цілком слушно зауважують М.І. Смокович та В.М. Бевзенко, тривалість строків розгляду справи залежить від стадії адміністративного процесу. Щодо кожної стадії адміністративного процесу, загального, спрощеного позовного провадження процесуальним законодавством передбачені «власні» строки розгляду [18, с. 171]. Сутність розумного строку наведено в п. 11 ч. 1 ст. 4 КАС України, відповідно до якої ним є найкоротший строк розгляду та вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах [6]. А тому можна стверджувати, що дія принципу розумності строків судових процедур в адміністративному судочинстві спрямована на якомога скоріший розгляд та вирішення публічно-правового спору і, як результат, найбільш ефективний захист порушених прав, свобод та інтересів особи.

Указаний вище принцип судових процедур в адміністративному судочинстві має тісний зв'язок з таким принципом як неприпустимість зловживання процесуальними правами. Такі процесуальні права закріплені у низці норм процесуального законодавства задля захисту прав, свобод та інтересів відповідного учасника судового процесу. Наприклад, в ч. 3 ст. 44 КАС України вказано, що учасники справи мають право: ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії

судових рішень; подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам; оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках; тощо [6]. При цьому в ст. 45 вищенаведеного нормативно-правового акта визначено, що учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами. А тому суд з урахуванням конкретних обставин справи може визнати зловживання процесуальними правами дії, що суперечать завданню адміністративного судочинства, наприклад: подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, які спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення [6]. Із чого слідує, що даний принцип судових процедур в адміністративному судочинстві має тісний зв'язок із категорією «добросовісність», що передбачає достатнє, раціональне, обгрунтоване і щире вчинення учасниками судового процесу процесуальних дій, передбачених нормами процесуального законодавства [18, с. 171].

Останнім принципом адміністративного судочинства відповідно до п. 10 ч. 3 ст. 2 КАС України є відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалено судові рішення. Такі витрати згідно зі ст. 132 зазначеного акта законодавства складаються з судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи [6]. Як встановлено в ст. 1 Закону України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року, судовий збір – це збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень, передбачених законодавством [19]. А тому можна стверджувати, що такий принцип судових процедур в адміністративному судочинстві як відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалено судові рішення, має подвійний аспект. По-перше, його дія спрямована на матеріально-фінансове забезпечення здійснення адміністративного судочинства, а, по-друге, – на забезпечення доступності правосуддя, оскільки особа, на користь якої буде ухвалено рішення, може бути впевнена, що витрати, яка вона понесла у зв'язку із розглядом і вирішенням публічно-правового спору, будуть їй відшкодовані.

Із забезпеченням доступності правосуддя пов'язані ще декілька принципів судових процедур в адміністративному судочинстві, які, як і деякі з розглянутих вище принципів, не зазначені в переліку, наведеному в ч. 3 ст. 2 КАС України. Зокрема, мова йде про принцип мови адміністративного судочинства. При цьому слід відмітити, що, як свідчить аналіз процесуального законодавства, даний український важливий принцип здійснення відповідного судочинства не зафіксовано як такий, ані в ч. 3 ст. 2 КАС України, ані в ч. 3 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року, ані в ч. 3 ст. 2 Господарського процесуального кодексу України від 5 листопада 1991 року. І лише в п. 22 ч. 1 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року встановлено, що мова, якою здійснюється кримінальне провадження, є однією з загальних засад такого провадження [20]. При цьому не можна говорити, що законодавець взагалі оминув увагою мову судочинства в адміністративних судах, оскільки даному питанню присвячено ст. 15 КАС України, відповідно до приписів якої судочинство та діловодство в адміністративних судах провадиться державною мовою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право учасників судового процесу на використання ними в судовому процесі рідної мови або

мови, якою вони володіють. Учасники судового процесу, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право робити заяви, надавати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача [6].

Ще одним принципом судових процедур в адміністративному судочинстві, дія якого спрямована на забезпечення доступності правосуддя є принцип забезпечення правничої допомоги. Як і попередній принцип судових процедур в адміністративному судочинстві, даний принцип не відображено в переліку, що міститься в ч. 3 ст. 2 КАС України. Проте, в ст. 16 вищенаведеного нормативно-правового акта вказано, що учасники справи мають право користуватися правничою допомогою. Представництво в суді, як вид правничої допомоги, здійснюється виключно адвокатом (професійна правничка допомога), крім випадків, встановлених законом. Безоплатна правничка допомога надається в порядку, встановленому законом, що регулює надання безоплатної правничої допомоги [6].

Таким чином, аналіз наведених положень дозволяє стверджувати, що в якості основного орієнтиру розвитку суспільних відносин, що виникають під час розгляду та вирішення адміністративними судами публічно-правових спорів є завдання судових процедур в адміністративному судочинстві. Такі завдання, пов'язані як і з необхідністю досягнення загальної мети адміністративного судочинства, так і можуть набувати певних особливостей в залежності від виду судових процедур у його межах. Реалізація таких завдань має здійснюватися на основі чітко визначених в процесуальному законодавстві засад, якими слугують принципи судових процедур в адміністративному судочинстві. Останні є основою функціонування даної інституції в цілому й окремих суспільних відносин, що виникають і знаходять свій розвиток в її межах. Дія таких принципів пронизує всі без виключення судові процедури в адміністративному судочинстві, оскільки наслідком їх недотримання є порушення завдань правосуддя, прийняття незаконних і необгрунтованих рішень.

З метою більш спрощеного сприйняття принципів судових процедур в адміністративному судочинстві нами було розглянуто їх сутність з урахуванням їх приналежності до певної видової групи, яка вказує на розповсюдження окремо взятого принципу на інші суспільні відносини.

Так, до загальноправових принципів нами віднесено: верховенство права; врахування судової практики Європейського суду з прав людини; законність; рівність усіх учасників перед законом і судом.

Другу групу принципів судових процедур в адміністративному судочинстві утворюють міжгалузеві принципи, серед яких нами названо: гласність; відкритість інформації; змагальність; диспозитивність; обов'язковість судових рішень; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення; забезпечення права на перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами; розумність строків; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалено судові рішення; мова здійснення адміністративного судочинства; забезпечення правничої допомоги.

Остання група принципів судових процедур в адміністративному судочинстві представлена галузевими принципами, дія яких поширюється виключно на дані суспільні відносини: офіційне з'ясування всіх обставин справи; презумпція вини суб'єкта владних повноважень.

Висновки. У своїй більшості перелік таких принципів закріплено в окремій нормі процесуального закону. Проте деякі з них належної законодавчої фіксації не отримали. А тому пропонуємо викласти ч. 3 ст. 2 КАС України в наступній редакції: «Основними принципами судових

процедур в адміністративному судочинстві є: 1) верховенство права; 2) врахування судової практики Європейського суду з прав людини; 3) законність; 4) рівність усіх учасників перед законом і судом; 5) гласність; 6) відкритість інформації; 7) змагальність; 8) диспозитивність; 9) офіційне з'ясування всіх обставин справи; 10) презумпція вини суб'єкта владних повноважень; 11) обов'язковість судових рішень; 12) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 13) забезпечення права на касаційне

оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; 14) забезпечення права на перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у випадках, визначених законом; 15) розумність строків; 16) неприпустимість зловживання процесуальними правами; 17) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення; 18) мова здійснення адміністративного судочинства; 19) забезпечення правничої допомоги».

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.] К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5 : П.-С. 2003. 736 с.
3. Шевченко Д. А. Щодо категорії «принцип» у кримінальному праві. *Форум права*. 2011. № 2. С. 1013-1017.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О. Ф. Скакун ; [пер. з рос.]. Х. : Консум, 2006. 656 с.
5. Пчелін В.Б. Класифікація принципів організації адміністративного судочинства України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Вип. 33-2. Том 1. С. 166-169.
6. Кодекс адміністративного судочинства України: закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.
8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О. Ф. Скакун ; [пер. з рос.]. Х. : Консум, 2006. 656 с.
10. Ісмаїлова Л.Б. Процесуальні та етико-психологічні питання забезпечення рівності сторін в кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2007. 215 с.
11. Лаврів О.Я. Система принципів трудового права України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05. Київ, 2006. 211 с.
12. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96 ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
13. Амеліна А. С. Гласність як один із принципів цивільного судочинства. *Міжнародний юридичний вісник* : збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2014. Вип. 1. С. 189–194.
14. Біда К.М. Касаційне провадження в господарському судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04. Київ, 2005. 195 с.
15. Прусенко Г. Види процесуальних договорів у цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 61–64.
16. Пчелін В.Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади : дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.07. Харків, 2017. 485 с.
17. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 2 : Д-Й. 1999. 744 с.
18. Смокович М.І., Бевзенко В.М. Адміністративний процес України : теорія, практика : підручник / Заг. ред. д. ю. н., проф. Бевзенка В. М. Пер. з нім. і адапт. Рижкова Г. В. Видання друге, змінене, доповнене і пере роблене. Київ : ВД «Дакор», 2021. 1204 с.
19. Про судовий збір: закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 14. Ст. 87.
20. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.